

*Др Гордана Дракић, доцент
Правној факултету у Новом Саду*

СПРОВОЂЕЊЕ АГРАРНЕ РЕФОРМЕ У КРАЉЕВИНИ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА НА ПОДРУЧЈУ ВОЈВОДИНЕ НА ПРИМЕРУ ПОСЕДА СРЕДЊЕ ВЕЛИЧИНЕ¹

***Сажетак:** Спровођење аграрне реформе у Краљевини Срба, Хрватиа и Словенаца представљало је дуготрајан и комплексан процес који је имао економска, социјална и политичка обележја. У раду је приказано како је у пракси изгледала примена аграрних прописа и функционисање аграрних органа излазањем једног интересантног предмета из обила архивске траже која се налази у архивском фонду „Комисија за ликвидацију аграрне реформе“ у Архиву Војводине.*

***Кључне речи:** аграрна реформа, аграрни прописи, органи аграрне власти, велики поседи, експропријација земљишта, аграрни интереси*

Аграрна реформа спроведена у међуратној југословенској држави била је комплексан и дуготрајан процес који је представљао један од најважнијих послова предузетих од стране државних власти. Аграрна реформа у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевини Југославији представљала је веома комплексан подухват јер је, будући да је за циљ имала промену постојећих производних односа у пољопривреди, стварала бројне реперкусије на социјалном, економском и политичком плану. Управо су социјална и политичка обележја аграрног питања у новоствореној

¹ Рад је посвећен пројекту „Биомедицина, заштита животне средине и право“ бр. 179079, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије

држави била пресудан фактор у опредељивању државних власти да отпочну са његовим решавањем на самом почетку постојања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.²

Класне и политичке супротности на селу биле су веома заострене уочи стварања Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца. Након слома Аустро-Угарске међу сељаштвом, у свим југословенским крајевима, владало је уверење да су нестале и последње препреке за остваривање најзначајнијих националних и социјалних тежњи. Тако је долазило до самовољног запоседања велепоседничке земље, паљевина и пљачки. Сељачки покрет представљао је у целој држави озбиљну револуционарну снагу која је била спремна да се бори за земљу и боље услове живота.³

Убрзо након стварања Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца уследио је значајан потез регента Александра који је утицао на смиривање незадовољства сељака у вези са аграрним питањем. Наиме, 6. јануара 1919. године објављен је *Манифест Рејенџа Александра народу*.⁴ Регент Александар позвао је сељаке да мирно сачекају док законским путем не добију земљу од државе. Манифестом је било проглашено укидање кметства и великих земљишних поседа и усвојен је принцип да земља треба да припадне ономе ко је обрађује. Прокламовање наведених начела било је, у том тренутку, довољно да стиша незадовољство сељака и безземљаша.

Значајну карактеристику аграра у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца представљали су наслеђени производни односи. У том смислу могла су се разликовати три, односно четири подручја. Највећи део заузимала су подручја у којима су доминирали капиталистички продукциони односи. То су била подручја: Србије, Словеније, Хрватске, Славоније, Међумурја и Војводине. Унутар ове групе постојала је разлика између Србије на једној и осталих покрајина на другој страни када је реч о величини поседа. Наиме, у Србији је величина земљишних поседа била углавном уједначена, док је у осталим подручјима, у великој мери, постојао велики посед, што је и узроковало извесне разлике у производним односима.⁵

Другу групу представљала су подручја на којима су 1918. године још увек постојали разни облици кметства. Наиме, чивчијски односи су егзистирали у Босни и Херцеговини, деловима Црне Горе, на Косову и Мето-

² Према оцени савременика: „Аграрна реформа, реформа поседовних односа и аграрне структуре, јесте пре свега питање социјално и политичко од првенствене важности“, Т. Ристић, *Борба за земљу и наша аграрна реформа*, Београд 1938, 35.

³ М. Ерић, *Аграрна реформа у Југославији 1918-1941 год*, Сарајево 1958, 142.

⁴ Службене Новине Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца бр. 2 од 28. јануара 1919. године.

⁵ С. Живков, *Аграрно законодавство Југославије 1918-1941 социјални основи*, Нови Сад 1976, 14.

хији и у Македонији. Трећу групу чинили су поједини крајеви Далмације и Истре на којима су постојали колонатски односи.⁶

Захваљујући посебним историјским, социјално-економским и природним факторима, развитак капитализма и концентрација поседа текли су на подручју Војводине много брже него у другим југословенским покрајинама и крајевима. Након Револуције 1848/49. године укинута су феудални односи на целој територији Хабзбуршке монархије. На подручју Војводине су у послереволюционарном периоду остали очувани велики земљишни поседи феудалног порекла. Њихови власници су се прилагодили новим капиталистичким робноновчаним односима. Уместо феудалног начина обраде земљишта – коришћењем рада сељака везаних за земљу, прешло се на уговорни однос са онима који су обрађивали земљиште.

У војвођанску пољопривреду су, тако, путем примене на великим поседима постепено продирали капиталистички односи. Велики земљишни поседи су, на тај начин, одиграли значајну улогу у унапређењу пољопривреде на подручју Војводине. Услед тога, и поред извесних особености „поседовни односи у Бачкој, Банату и Срему, пред Први светски рат, били су резултат јединственог капиталистичког развитка војвођанске пољопривреде после Револуције 1848/49. и, на основу тога, у суштини истоветни“.⁷

У складу са ситуацијом и узбурканим расположењем које је владало на селу, влада је крајем фебруара 1919. године донела *Прелиходне одредбе за припрему аграрне реформе* којима су била утврђена темељна начела аграрне реформе.⁸ Овим актом била је проглашена експропријација великих поседа у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, међутим није било дефинисано шта се подразумева под појмом велики посед. Наиме, у *Прелиходним одредбама* је било речено да ће се о томе шта представља велики посед одлучити накнадно, односно да ће то бити одређено посебним законом у складу са поседовним и економским приликама појединих крајева државе. На основу *Прелиходних одредаба за припрему аграрне реформе* Министарство за аграрну реформу отпочело је спровођење аграрне реформе. Овај правни акт имао је несумњив значај у процесу спровођења аграрне реформе, јер је прогласио укидање заосталих феудалних односа и најавио отпочињање корених промена у области својинскоправних односа на земљишту. Од стране противника аграрне реформе био је, међутим, оспораван, пре свега указивањем на чињеницу да га је донела влада, те да

⁶ М. Мirković, *Економска историја Југославије*, Загреб 1968, 204.

⁷ Н. Гаћеша, *Поседовни односи у Војводини пред Први светски рат*, у збирци: *Радови из аграрне историје и демографије*, Нови Сад 1995, 28.

⁸ *Службене Новине Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца* бр.11 од 27. фебруара 1919. године.

се стога не може сматрати за темељан пропис који би одредио будући ток тако значајне државне мере каква је била аграрна реформа.⁹

На самом почетку процеса спровођења аграрне реформе у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца у иницијалном правном акту, што су *Прејходне одредбе за њришрему аграрне реформе* несумњиво биле, прописано је да под удар аграрне реформе долазе сви поседи који су имали површину од 100 до 500 (кј) катастарских јутара обрадивог земљишта. Прецизније дефинисање појма велики посед уследило је доношењем *Уредбе о забрани отуђивања и отпирећивања земљишних великих њоседа* у јулу 1919. године.¹⁰ Ради обезбеђења процеса експропријације било је прописано да се сви велики поседи у приватном власништву који прелазе одређену површину, не могу отуђивати и отпирећивати без одобрења министра за аграрну реформу. Уредбом је уведен појам земљишног максимума, а његова површина одређена је различито у зависности од тога у ком делу државе се налазио велики посед. У члану 2. Уредбе под тачком е) било је одређено да земљишни максимум на подручју Бачке и Баната износи 300 ха (520 кј) обрадивог или 500 ха (869 кј) земљишта уопште.

У септембру 1920. године донесена је *Уредба о издавању земљишња великих њоседа у четворогодишњи закуп* којом је Министарство за аграрну реформу било овлашћено да узме у своју управу земљиште великих поседа и да их привремено, на четири године, од 1. октобра 1920. до 30. септембра 1924. године изда у закуп аграрним интересентима.¹¹ Период трајања закупа могао се, према Уредби, продужавати док не буде донесено одговарајуће законско решење које би коначно уредило спровођење аграрне реформе.

Наведеним уредбама, као и неким пратећим прописима, била је постављена правна подлога за одржање провизорног стања у процесу спровођења аграрне реформе. Другим речима, спровођење аграрне реформе у пракси, које је отпочело у току 1919. године, регулисано је и правно оснажено уредбама које су донесене исте и наредне 1920. године. У том тренутку то је било довољно да се омогући легитимно одузимање земљишта великим поседницима и његово додељивање аграрним интересентима, односно спровођење аграрне реформе.

Како смо већ навели, на подручју Војводине налазио се велики број великих поседа који су били у својини физичких лица, општина, цркве и

⁹ О томе, видети: Ј. Лалошевић, *Аграрна реформа у Војводини*, Сомбор 1920.

¹⁰ *Службене Новине Краљевства Срба, Хрватиа и Словенаца* бр. 82 од 12. августа 1919. године.

¹¹ *Службене Новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца* бр. 204 од 16. септембра 1920. године.

државе. Повереништво за привреду Народне управе у Новом Саду начинило је, почетком 1919. године, општи преглед стања поседовних односа у Бачкој и Банату, како би се утврдила структура постојећих поседа. Према поменутом прегледу, велики поседи физичких лица, општински, државни и црквени, заузимали су у Бачкој површину од 288. 120 ха, док су средњи и ситни поседници у свом власништву имали 748. 108 ха.¹²

У даљем тексту излагањем садржине једног занимљивог предмета из обиља архивске грађе која се односи на аграрну реформу, приказаћемо како је текло њено спровођење у пракси.

Посед Гребер Лајоша адвоката из Апатина, који се налазио на подручју општине Сомбор, доспео је под удар аграрне реформе у току 1920. године када је од њега одузето 29 кј и 400 кв.хв по основу тога што су аграрне власти утврдиле да власник не обрађује посед у сопственој режији. Жупанијски аграрни уред у Суботици, као надлежна аграрна инстанца, донео је у децембру 1921. године решење којим је наложено да се од поседа Лајоша Гребера стави под удар аграрне реформе за економску 1921/22. годину 29 кј и 400 кв хв оранице, с тим да исто решење важи и за наредне две економске године, односно 1922/23. и 1923/24. У образложењу решења Аграрног уреда наведено је да се приликом редовне ревизије која је вршена у току 1921. године, поседник није обратио Уреду са захтевом за евентуалну исправку одлуке донесене 1920, а потом наглашено „нити би му се иста (исправка, прим. Г. Д.) могла учинити, с погледом на велику оскудицу земље у Сомбору за подмирење најнужнијих потреба добровољаца и осталих аграрних рефлектаната“.¹³

Поседник Гребер искористио је, потом, своје право и поднео жалбу Аграрној дирекцији у Новом Саду. Аграрне дирекције представљале су извршне органе Министарства за аграрну реформу, а због разноликости аграрних односа у држави ради ефикаснијег обављања послова, поред поменуте новосадске, постојале су аграрне дирекције у Загребу, Љубљани, Сплиту, Сарајеву, Цетињу и Скопљу. У својој жалби Лајош Гребер је навео, приложивши грунтовни извод, да поседује 98 кј оранице, 2 кј 447 кв хв винограда, 1 кј на ком се налазила кућа и 4 кј ливаде под трском. Према његовом мишљењу и стању које је поткрепио изводом, његов посед не би ни требало да доспе под удар аграрне реформе с обзиром на своју површи-

¹² Н. Гаћеша, *Прилози проучавању аграрногоседовне структуре и аграрних прилика у Војводини у време стварања Југославије*, у збирци: Радови из аграрне историје и демографије, Нови Сад 1995, 114-115.

¹³ *Решење Жупанијског аграрног уреда у Суботици* бр. 4398 од 23. децембра 1921. године, Архив Војводине, Фонд Комисије за ликвидацију аграрне реформе (у даљем тексту Ф. 98), 40.

ну. Поред тога, истакао је да земљиште обрађује у својој режији и да га не издаје у закуп. Поседник је нагласио да није имао разлога да се обраћа Жупанијском аграрном уреду са захтевом за исправку, јер је сматрао да, с обзиром на изнето, његов посед не може бити објекат аграрне реформе. Захтевајући да Аграрна дирекција поништи решење Уреда, није пропустио да нагласи: „Има доста велепоседа у Сомбору и у суседнима селима, из којих лако се може добровољци намирити“.¹⁴

Аграрна дирекција након што је размотрила жалбу и предметну документацију, закључила је да према извештају Аграрног уреда жалиочев посед износи 138 кј и 416 кв хв, те да се у жалби приложен поседовни лист не може узети у обзир јер не гласи на име жалиоца. Поред тога, у решењу Дирекције наведено је да Гребер није поднео никакве доказе којима би поткрепио своју тврдњу да посед ради у сопственој режији, те да приликом обављања ревизије наложене од стране Министарства није нашао за сходно да затражи исправку одлуке о одузимању дела поседа. Аграрна дирекција је, стога, донела одлуку да се жалба Лајоша Гребера на решење Жупанијског аграрног уреда као неумесна одбаци, а предметно решење оснажи.¹⁵

Почетком марта 1922. године Људевит Гребер благовремено је поднео жалбу Министарству за аграрну реформу на решење Аграрне дирекције. Овога пута поседник Гребер је поновио тврдњу да има свега 98 кј оранице, али да се непосредно уз његову земљу налази 35 кј земљишта која је у својини његове сестре. У својој жалби на решење Дирекције, Гребер први пут помиње цифру од 138 кј, наведену од стране аграрних органа, тврдећи да сестрин и његов посед заједно достижу ту површину: „та и моја земља укупно износи 138 јутара; али сестрина земља не може се рачунати као моја земља“.¹⁶

Након изјављене жалбе, уследила је у току 1922. и 1923. године преписка између Министарства за аграрну реформу и нижих аграрних инстанци, те Краљевског средског суда у Сомбору као грунтовне, односно земљишнокњижне власти, како би се предмет који се тиче одвајања земље од поседа Гребер Лајоша за сврхе аграрне реформе употпунио потребном документацијом која би поткрепила наводе изнесене у жалби. Преписка између аграрних инстанци и допуњавање списка предмета је потрајало, тако да је

¹⁴ Жалба Лајоша Гребера *прошив Решења бр. 4398 Жупанијској аграрној уреду у Субојници* бр. 4871 од 27. децембра 1921. године, Архив Војводине Ф. 98, 40.

¹⁵ *Решење Аграрне дирекције у Новом Саду* бр. 63 од 20. фебруара 1922. године, Архив Војводине Ф. 98, 40.

¹⁶ Жалба Др Људевитиа Гребера *заведена код Жупанијској аграрној уреду у Субојници* под бр. 894/922. *прошив Решења Аграрне Дирекције* бр. 63 од 20. фебруара 1922. године, Архив Војводине, Ф. 98, 40.

Министарство за аграрну реформу одлуку по Греберовој жалби донело тек у марту 1924. године, дакле пуне две године након што је иста поднесена.

Наиме, Министарство за аграрну реформу донело је решење по жалби поседника Гребера 15. марта 1924. године. У решењу је, најпре, констатовано да је посед жалиоца износио 138 кј 416 кв хв пре марта месеца 1921. године када је изванредан део поседа, отприлике 35 кј било пренето на име, и у својину, Ане Домбовић рођ. Гребер. Потом је наведено да жалилац не обрађује предметни посед у сопственој режији, те је стога, у смислу одговарајуће Наредбе (бр. 15119/20) Министарства просвете било одвојено од жалиочевог поседа укупно 29 кј 400 кв хв за сврхе аграрне реформе и на њој су насељени аграрни интересенти. Напоследку, истакнуто је да власник приликом раније ревизије спроведене по наређењу Министарства бр. 23188/21 није тражио исправку.

Министарство за аграрну реформу решавајући по жалби поседника Гребера дошло је до закључка да кључни разлог који жалитељ наводи, да је његов посед мањи од 100 кј (што је представљало најмању довољну површину да посед доспе под удар аграрне реформе, сходно *Прелиминарним одредбама* и *Уредби*), није оправдан јер су промене у величини поседа наступиле после 25. фебруара 1919. године и као такве су без утицаја на пресуђивање величине поседа. На основу изнетог, жалба власника одбијена је као неумесна и на закону неоснована, а решење Аграрне дирекције потврђено је као правилно.¹⁷

У списима предмета који се односи на одвајање земље за потребе аграрне реформе од поседа Гребер Лајоша у катастарској општини Сомбор не постоје подаци за период од 1924. до 1932. године. На основу тога можемо закључити да је у том периоду, сходно коначном решењу Министарства за аграрну реформу из 1924. године, земљиште одвојено још 1920. године било насељено аграрним интересентима – добровољцима, те да се власник предметног поседа морао помирити са одлуком аграрних власти.

У међувремену дошло је до значајних промена у процесу спровођења аграрне реформе. Након више од десет година од почетка спровођења вишестрано значајне државне мере, коначно је у јуну 1931. године донесен *Закон о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима* који је требало да означи улазак аграрне реформе у њену завршну фазу која је трајала све до 1941. године.¹⁸ Закон је био формулисан на темељу начела садржаних у дотада примењиваним привременим законима, а требало је да омогући да се аграрна реформа на великим поседима ликвидира што пре и са што ма-

¹⁷ *Решење Министарства за аграрну реформу Краљевине Срба, Хрватина и Словенаца* бр.27581/23 од 15. марта 1924. године, Архив Војводине, Ф. 98, 40.

¹⁸ *Службене Новине Краљевине Југославије* бр. 142 од 26. јуна 1931. године.

ње потешкоћа. Ступање на снагу *Закона о ликвидацији аграрне реформе на великим њоседима* давало је наду како аграрним интересентима који су очекивали да ће коначно постати власници добијених земљишних парцела, тако и великим поседницима јер су, између осталог, озакоњена и решења која су ишла у прилог њиховим интересима.

У годинама непосредно пре и после доношења *Закона о ликвидацији аграрне реформе* донесени су прописи којима је извршена реорганизација у систему органа надлежних за спровођење аграрне реформе. Најпре је, 1929. донета *Уредба*, а потом 1930. године и *Закон о уређењу Министарства пољопривреде*.¹⁹ У оквиру Министарства пољопривреде формирано је Одељење за аграрну реформу, које је у свом саставу имало Одсек за северне крајеве нарочито надлежан за послове ликвидације великих поседа у складу са Законом. За обављање послова аграрне реформе, Министарство пољопривреде имало је Аграрне дирекције и Аграрне уреде као извршне органе. Након што је 1933. године одговарајућим Законом измењен и допуњен *Закон о ликвидацији аграрне реформе на великим њоседима*, уследило је оснивање комисија за ликвидацију аграрне реформе. Њихов задатак, као извршних првостепених органа аграрне реформе, био је да посао спровођења реформе на великим поседима окончају у складу са законом.

На подручју Војводине постојале су три комисије за ликвидацију аграрне реформе, њихова седишта била су у Новом Саду, Великом Бечке реку и Вршцу. Комисије су биле подређене Аграрно-правном одсеку Пољопривредног одељења Краљевске банске управе Дунавске бановине у Новом Саду, који је представљао другостепени орган за послове аграрне реформе. Врховни орган за послове аграрне реформе представљало је Министарство пољопривреде, односно његово поменуто Одељење за аграрну реформу.

Након насталих промена у процесу спровођења аграрне реформе, поседник Гребер Лајош поново се обратио аграрним власти у нади да ће овога пута успети да заштити своје интересе. У новембру 1932. године, заједно са сестром Аном Домбовић рођ. Гребер подноси молбу првостепеном аграрном органу у којој захтева повраћај одузете им земље, при том истичући да нити површина његовог, нити сестриног поседа не достиже величину средњег поседа, те да их сами обрађују. Разлоге због којих то захтевају, поткрепили су образложењем да на њихово право власништва, у току протеклих година, није била стављена забрана отуђивања и оптерећивања у складу са одговарајућим прописом: „Забрана отуђивања и оптерећења није спроведено, по чему стоји под привременом поделом. У целој околици нико није погођен у таквој мери са аграрном ре-

¹⁹ *Службене Новине Краљевине Југославије* бр.71 од 28. марта 1930. године.

формом као ми, јер нико можемо слободно рећи, није оштећен толико као ми из овог малог поседа“.²⁰

По пријему молбе, Комисија за ликвидацију аграрне реформе исту је проследила на даље поступање Краљевској банској управи у Новом Саду, односно њеном Аграрном правном одсеку уз кратко образложење у коме је била наговештена могућност повраћаја одузетог земљишта: „За повраћај овог средњег поседа има могућности, с тим да се аграрни интересенти преместе на оближње поседе где је земљиште упражњено“.²¹

Након тога, у складу са одредбама *Закона о ликвидацији аграрне реформе на великим њоседима*, Краљевска банска управа донела је решење којим је наложено одржавање расправе у сврху утврђивања објеката аграрне реформе на поседу Гребер Лајоша, како би се тачно утврдило које ће парцеле бити коначно експроприсане за сврхе аграрне реформе.

Расправа је одржана 15. јула 1933. године, а њој су у складу са Законом присуствовали: у својству техничког стручњака - катастарски геометар, у својству економског стручњака – пољопривредни референт, власник поседа Гребер Лајош, његова сестра Ана Домбовић рођ. Гребер и њен правозаступник и, најзад, испред Аграрног одбора секретар Аграрне заједнице у Сомбору као представник аграрних интересената. У току расправе закључено је да се, сходно закону, од предметног средњег поседа не могу вршити нова одвајања за сврхе аграрне реформе, па зато поседнику треба да остане на слободно располагање оно земљиште које стварно и ужива. Позван да да изјаву у току расправе, поседник Гребер рекао је да жели да се на његовом поседу не врше никакве даље промене, те да му на слободно располагање остану катастарске честице које је до тог тренутка уживао. Правозаступник Греберове сестре изјавио је да треба од искључивог дела Домбовић Ане одузети у сврхе аграрне реформе 7 кј 526 кв хв, а остатак од 21 кј 1580 кв хв од суседних катастарских честица које су у својини Гребер Лајоша. Представник Аграрне заједнице упутио је молбу Комисији да се приликом одређивања земљишног максимума површина које остају власнику, изврши арондација одвојених парцела које ће бити експроприсане, како би се добио јединствени земљишни комплекс погодан за обрађивање.²²

²⁰ Молба Гребер Лајоша и Ане Домбовић рођ. Гребер од 17. новембра 1932. По пријему у Комисији за ликвидацију аграрне реформе означена Бр. 6569/932, Архив војводине Ф. 98, 40.

²¹ Допис упућен Краљевској банској управи у Новом Саду Бр. 57959 од 16. децембра 1932. године, Архив Војводине Ф. 98, 40.

²² Записник о одржаној расправи у сврху утврђивања објеката аграрне реформе на поседу Др-а Гребер Лајоша одржане на дан 15. јула 1933.г. према Решењу Краљ. Банске Управе Дун. Бановине у Н. Саду III Бр. 32697/1933, Архив војводине Ф. 98, 40.

На основу закључака донетих након одржане расправе, Краљевска Банска управа донела је решење да се власнику Гребер Лајошу од поседа који је укупно износио 138 кј 416 кв хв, оставља на слободно располагање 108 кј 1510 кв хв, а да се за сврхе аграрне реформе експроприше 29 кј 506 кв хв.²³

И на ово решење Гребер је поднео жалбу Министарству пољопривреде са захтевом да исто преиначи и да му одузету површину од 29 кј 400 кв хв врати на слободно располагање. Као образложење за свој захтев навео је да у сомборској општини поседује 98 кј обрадивог земљишта, те да непосредно поред његове лежи земља његове сестре Ане у површини од 31 кј обрадиве земље, наглашавајући да њихови поседи не достижу 100 кј, колико је према прописима износила најмања површина поседа који су дошли под удар аграрне реформе, па стога и нису требали бити објекти аграрне реформе.

Позивајући се на садржину једног од привремених закона аграрне реформе, Гребер је, потом, изразио сумњу у рад аграрних органа: „Из овог закона очевидно је, да се једном и сваком поседнику има да се оставља 100 јутара обрадиве земље, нама још више зато јер смо ми стари поседници, сваки има своју посебну породицу, сваки од нас живи у својој посебној кући. То су добро знали они који су у овој ствари поступили од стране аграрне власти, али увек тако су донели своју одлуку, да ја потписан Др Гребер Лајош имам 129 јутара земље, да су од њега од мене одузели 29 јутара земље, а фактично одузели су од Гребер Ане 29 јутара земље, али су то пречутали да не буде очевидно, да је одлука донета против закона“.²⁴

Начелник Пољопривредног одељења Краљевске Банске управе проследио је предметну жалбу Министарству пољопривреде – Одељењу за аграрну реформу уз пропратни допис у ком се каже да Управа предлаже да се жалба одбије као неоснована и неумесна „Пошто одлука ове Управе заснована је на прописима §.3. Закона о ликвидацији агр. реф. на великим поседима и од овог поседа одвојено за експропријацију само онолико земље колико је то било одвојено и на дан ступања на снагу поменутог закона...“.²⁵

Даље се из списка предмета који се односи на експропријацију земљишта од поседа Гребер Лајоша, може видети да је Министарство пољопривреде

²³ *Решење Краљевске Банске Управе Дунавске Бановине у Новом Саду III Бр. 35328 од 17. јула 1933. године*, Архив Војводине, Ф. 98, 40.

²⁴ *Жалба Др Гребер Лајоша од 1. августа 1933. на Решење Бр. 35328/1933, примљена у Краљевској Банској Управи Дунавске 2. августа 1933. Реф. Бр. 38300*, Архив Војводине, Ф. 98, 40.

²⁵ *Допис Краљевске Банске Управе од 17. октобра 1933, Министарство пољопривреде Бр. 69262/VI а од 24. новембра 1933. године*, Архив Војводине, Ф. 98, 40.

вреде по пријему дописа и прослеђене жалбе од стране Управе, истој послало захтев да се предмету приложи одговарајући документ из ког ће се видети ко је био власник земљишта 27. фебруара 1919. године, који се датум узима као званични почетак спровођења аграрне реформе у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Након преписке између Министарства пољопривреде, Краљевске банске управе и Комисије за ликвидацију аграрне реформе, коначно је надлежно Министарство донело решење датирано 10. априла 1934. године које, уједно, представља и последњи документ у сприма предмета који се тиче одвајања земље за сврхе аграрне реформе од поседа Гребер Лајоша.

Коначно решење Министарства пољопривреде садржи опширно образложење у којем је изложена рекапитулација свих дешавања и одлука које су донесене у предмету одвајања земљишта од поседа Гребер Лајоша за сврхе аграрне реформе. На самом крају, пре диспозиције решења закључено је: „Расмотривши одлуку, жалбе и цео елаборат констатовано је, да је сав овај посед на дан 27 феб. 1919г. у земљишној књизи био уписан на имену Др. Гребер Л. из Сомбора, па према томе а у смислу § 3 и 8 поменутог Закона о ликвидацији не стоји тврдња у жалби да су ово два поседа и оба испод 100 јутара, већ један посед са 136 јутара обрадиве земље, од чега је узето 29 јутара 506 кв. хв. за сврхе агр. реф. а сопственику остављен максимум од 100 јутара обр. земље. Захтев Ане Гр. да се за сврхе агр. реф. узме размеран део од обојице жалиоца јест њихов приватно-правни однос, који не спада у решавање аграрнореформних власти“.²⁶ Жалбе поседника Гребера и његове сестре оцењене су као неосноване, те су диспозицијом решења одбијене, а одлука Краљевске Банске управе III Бр. 35328 од 17. јула 1933. као на закону основана у целисти је оснажена.

Случај одвајања земљишта од поседа Гребер Лајоша карактеристичан је по томе што је у питању био тзв. посед средње величине према уобичајеној терминологији која је коришћена у процесу спровођења аграрне реформе од стране надлежних органа. Дакле, није се фактички радило о тзв. велепоседу са великом површином каквих је на подручју Војводине било у великом броју, иако је строго узев према слову аграрних прописа по својој површини улазио у категорију поседа под ударом аграрне реформе.

У процесу спровођења аграрне реформе усвојен је принцип да се подела великих поседа врши почев од оних са највећом површином, али од тога се могло одступити, као што изложени пример показује, уколико су постојале објективне околности.

²⁶ Решење Министарства Пољопривреде Краљевине Југославије Бр. 17567/VIа од 10. априла 1934. год, Архив Војводине, Ф. 98, 40.

Наиме, сасвим је извесно да је на подручју општине Сомбор постојао велики број аграрних интересената, нарочито добровољаца који су у првом реду, сходно *Прейходним одредбама*, требали да буду надељени земљом. Поред тога, у корпусу разлога који су определили аграрне власти да баш посед Гребер Лајоша доспе под удар аграрне реформе било је то што је утврђено да посед не обрађује самостално већ да га наводно издаје у закуп, што је, како смо изложили, он касније упорно негирао.

Можемо закључити да су поседникове жалбе остале без успеха у највећој мери из следећа два разлога. Најпре, јер је утврђено да је на дан 27. фебруара 1919. године у земљишним књигама предметни посед био уписан на име Гребер Лајоша у целости у површини већој од 100 кј. Други кључни моменат био је тај, што је из предметне документације видљиво да су поседник Гребер и његова сестра 1921. године поделили посед, односно да је отприлике 35 кј од предметног поседа пренесено у земљишним књигама на име и власништво Греберове сестре. Сматрамо да је управо тај потез поседника изазвао подозрење аграрних власти да се ради о покушају изигравања аграрноправних прописа и тражењу начина да свој посед изузме од спровођења аграрне реформе што није било неуобичајено, јер су власници великих поседа прибегавали разним махинацијама како би заштитили своје интересе.

*Gordana Drakić, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law Novi Sad*

Carrying out the Agrarian Reform in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in the territory of Vojvodina in the example of medium-sized holding

Abstract

Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes was characteristic agrarian country. Agriculture was basic branch of the economy in all parts of the state. One of the most important issues in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes was agrarian issue.

Various and specific structure of land possession in different parts of the country and revolutionary mood in villages among the peasants, were the reasons which justified taking actions to organize and carry out agrarian reform in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

The legal regulations were very important for proper execution of democratic land reform. The author explains the most important legal regulations that were passed in the course of the democratic land reform in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

The administration which was responsible for organization and execution of democratic land reform in Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes is also briefly shown in the paper.

The paper also presents how implementation of agrarian legislation and functioning of agrarian administration looked like in practice through an interesting case of medium-sized holding.

Key words: agrarian reform, agrarian laws, agrarian administration, large landholdings, expropriation of land, agrarian peasantry.